

Петер Юхас /Будапеща/

НАРОДОВЛАСТИЕТО

- Как народ става синоним на нация -

Още при първото си пребиваване в София забелязах, че в България централните институции не се наричат национални, а народни. Парламентът не е държавно или национално събрание, а народно; националният театър не е народен; националната библиотека - народна и т.н. Зная, че всяка къща си има свой ред, та затова и не потърсих причините. Може би стана по-добре, че навремето си не се задълбочих, тъй като ако бях потърсил някакво обяснение, то вероятно щях да го припиша на пролеткулта. Тогавя малко се занимавахме с филология.

Наскоро отново се сблъсках с тази езикова проблема. Но вече не можех да я реша само с пренебрежително махване с ръка, както през 1950 година. Исках да нахвърля няколко мисли на български език за унгарските народни писатели, но още при названието на тяхното литературно направление попаднах в безизходица. Може би точно по тази причина Юлия Димитрова, превеждайки на български език "Кратка история на унгарската литература" е сложила определението в кавички, подсказвайки известна условност. Исках да пиша за продължителите на народните традиции, за Ищван Шинка, Йожеф Ердеи, Шандор Гелерт, Пал Гуяш и Дюла Ййеш, при които народното съзнателно прераства в национално, сетне за съвременните последователи на народната лирика, за Ференц Юхас, Ласло Наги, Ищван Кормош, Имре Чанади, Андраш Фодор и за онези, които развиха тази линия от шестдесетте години насам - за Йожеф Уташи, Бенедек Киш, Ендре Рожа, Ищван Ковач и др. Лирическото световъзприемане при всички тях се определя от народните традиции, смисъла на народното те виждат в службата на интересите на народа - започ-

нах аз, за да спомена още в самото начало най-общите черти за това поетическо направление, което извира от народното наследство и достига до експресионизма и сюрреализма. И в този момент у мен неочаквано проблясна мисълта, че в българския език понятието "народен" не е еквивалентно с унгарското. Та нали Гео Милев още през 1920 г. – може би случайно /когато у нас на литературния хоризонт се появи Йожеф Ердеи/ – като израз на голямото си уважение нарече Иван Вазов с почетното име народен писател.

От височините на националната поезия Иван Вазов направи равносметка на проблемите за народ и нация, за отечество и свят. У него народното вече съзнателно прерасна в национално. Но въпреки това не можем да считаме израза на Гео Милев за някаква грешка на езика, тъй като в българския език прилагателното народен се откъсна от речниковото си значение и стана синоним на националното. По тази причина в еднотомния Български тълковен речник е записано: "Вазов е истински народен поет".

В противовес на горното Тълковният речник на унгарския език подчертава: "Само в архаичен, невзискателен стил нацията може да означава народ". /А при Ференц Кьолчеи народ все още означава и нация: "Разплати се вече тоз народ/ за миналото и бъдещето свое!"¹/. В България тъждествеността на тези две понятия и днес е толкова общовалидна, че в Българския синонимен речник като синоним на народ – без каквито и да е обяснения – на първо място се поставя нация, а между синонимите на нация на първо място е народ. Народен в XIX в. и в българския език е означавало човек от народа: "Минах живот любороден със неволи бол и бол... И лича, че съм народен/ гладен, жъден бос и гол"/П.Р.Славейков/.

Превеждайки на унгарски наименованията на българските институции, съдържащи в названието си прилагателното народен, ние винаги трябва да сменяме последното с национален. Представете си какво объркване би се получило, ако при превода не извършим размяната на тези два синонима. Ако вместо национално събрание на унгарски употребим народно събрание, то

това би означавало, че става дума за народен митинг/нейпдълейш/, за открит политически митинг с участието на големи народни маси; ако на унгарски кажем народен театър /нейпсинхаз/, а не национален – през миналия век под това понятие се разбираше сборна програма от анонимни народни песни, пиеси и оперети, а сега – пътуващ, гастролиращ из страната театър. Буквалният превод на народната библиотека /нейпкъонвтар/ също ще доведе до недоразумения, тъй като в унгарския език /а и в други езици/ това е библиотека за художествена и научно-популярна литература, чието предназначение е да задоволява нуждите на най-широките маси от читателите.

Ако изследваме въпроса защо и как в България още през миналия век са се отъждествили понятията народ и нация, то не можем да не си спомним за една статия на Иван Вазов от 1881 година, в която той отбелязва, че България е "природно демократична страна" и не можем да оставим извън вниманието си и следното: превръщането на народа в нация може да стане само при демократични условия. Народ, обединен с насилие, все още не е нация. Нацията е всеобща воля. Народът е част от нацията само там, където властта на болшинството се крепи на споразумението между противници, които имат единна демократична програма! Безспорен е фактът, че в IУ част на "Нова земя" Иван Вазов пише: "демократизмът, загнезден в душата на българина". През 1947 г. при посещението си в България Дюла Ййеш бе пленен от духовната и природна близост между българите:

"... Грубешлиева запитва

/явно не за първи път, ала и от мен/:

Кажки какво със себе си ще отнесеш?

Сетне пък Славински: – Какво най-много ти харесва?

Завода? Моста? Или пък вечерта там, в Търново?

–Характера!–им казах.–Или другояче как и да го кажа –

духовната, природна близост. Както

офицерът с пехотинеца говори. –

/виждам, не разбраха/ – Както Петър

селяните там разсмя с едничка дума –

там, в Пазарджик, до нашата кола,
 когато с тях си стиснахме ръцете...
 Не ме разбират пак: каква е разликата между нас?
 - Тук всеки при първа среща още
 подава ти ръка и даже те прегръща...
 /Почти ръката ми откъснаха/.
 При вас и на вечерята официална
 салата взимахме от общата чиния...
 /Учудиха ми се/. За теб читателя,
 за теб - макар и боязливо - продължавам.
 С една дума - това е демокрацията -
 човешка, вътрешна и не хамелеонска.
 Ще ме разберете вие може би,
 земляци от Шаркад, съселяни".

/"Резюме"/

Както още в Белград Дюла Ййеш в прикачения български
 вагон забелязва:

"Сега народът и от трите класи
 крачи, тананика, разговаря,
 в един вагон и коридор шуми -
 до бедни селяни - роднините заможни,
 разделяни преди от ранг, от власт и от пари,
 а тук ръцете си щастливо стискат".

/"Първи знак"/

Но тази демокрация не е само във влака. Още повече, че
 по начало няма демократични или реакционни народи. Поради то-
 ва на първо място би могъл да ни интересува въпросът: кога
 всъщност демокрацията се е загнездила в душата на българина,
 кога се е зародила "духовната, природна близост и демокрация
 - човешка, вътрешна и не хамелеонска"? Демокрацията - това е
 власт на народа, т.е. такава обществено-политическа система,
 при която народът е в състояние сам да избира ръководителите
 си, да ги контролира и ако е нужно - да ги сваля. Как българ-
 ският народ достигна до това положение? В средновековието ед-

ва ли би имало подобна възможност. Та нали тогава крепостниците са били под безграничната власт на феодалите. Те са били подложени на произволите на земевладелеца, произволи, неограничавани от нищо. Прочутият с жестокостта си севастократор Стрез, чиито владения обхващали почти цялата днешна Македония, раздавал правосъдие в пияно състояние: "А веселбата му бе човешката смърт - отбелязва един тогавашен автор. - И за най-малката вина подсъдимият бе осъждан на смърт и хвърлян жив от крепостните стени в река Вардар, като Стрез викаше отгоре: Внимавай да не си наквасиш кожата!".

През XIII-XIV в. все още не можем да открием следите на онова, което Дюла Ййеш нарече духовна, природна близост. Нивелацията на българското общество в този аспект се извършва по време на турското робство. Формирането на гражданското равенство и на автономната политическа воля на обществото започва да се осъществява в демократичната атмосфера на националноосвободителната борба и в първите години след Освобождението, когато се създават основните предпоставки за реализация на човешкото достойнство и народът - независимо от максимата "Преклонената главичка / остра сабя не сече я" и отдаването на задължителното уважение към властниците - осъзнава своята сила, осъзнава своето право и задължение да избира своите ръководители и да ги изгонва в случай на нужда.

Формирането на народ-нация никъде не се извършва така бързо и така пълно, както в България - тук още в XVIII век има две основни класи: господстващата феодална класа и българското селячество. По този начин смъкването на чуждото иго за българския народ означава не само национално освобождение, а и цялостно духовно освобождение, освобождение от дотогавашния политически гнет.

След Освобождението в България се очертах контурите на две буржоазни партии, на консервативната и либералната. Консервативната партия представлява интересите на малобройна и икономически слаба едра буржоазия, едри търговци, лихвари и предприемачи, а либералната - интересите на градските и селските труженици, преобладаващото мнозинство от българския

народ.

На сесията на Народното събрание в Търново на 10 февруари 1879 г. представителите на Консервативната партия – позовавайки се на политическата незрелост на българския народ – пожелават да ограничат изборителните права на народа чрез въвеждане на имотен и образователен ценз. Тези представители искат и въвеждането на две камари в народното събрание, като горната камара /сенат/ в действителност би задържала в свои ръце цялата законодателна власт.

Въпросът за сенат не е свършено нов в българската политическа мисъл. През 1867 г. той беше предмет на живи разисквания в революционните вестници.

Здрава аргументация на сесията. употребява Петко Р. Славейков: "Всички тия конституции със сенати и държавни съвети, господа, са произлезли от монархии, които като са се намерили в нужда да дават някои права на народа, трябвало да помислят и да отворят места и на предишните съучастници на властта си, да задоволят и тях. Така е произлязъл сенатът в Англия, Франция и Белгия". Славейков предупреждава народното събрание, че с въвеждането на сенат или държавен съвет "ще утвърдим помежду си един клас хора привилегировани, които не ще са друго, освен едно съсловие".

Оскърбително е за целия народ, се провиква Славейков, да приеме една предупредителна присъда на пълната си неспособност и некомпетентност в решаването на народните дела и да признае за способни и компетентни само някои привилегировани лица... Много по-добре и по-умело мисли за себе си сам един народ, който носи тегобите и разбира де го отрепват, отколкото могат да мислят за него привилегировани лица, които често ... го чешат там, дето не го сърби. Оставете народа сам да търси цер за болките, които усеща, и бъдете уверени, че той по-скоро ще го намери и ще съумее да го приспособи...".

Консерваторите не вярват в зрелия политически разум на българския народ. В техните очи българският народ е една непросветена маса. Затова, тънък познавач на народната душа, Петко Р. Славейков величае добродетелите и практическото чув-

ство на народа: "Имайте, господа, по-голяма вяра към народа и към неговото благоразумие; вгледайте се по-добре в него, изучете положително неговите качества и свойства - и бъдете уверени, че ще си съставите по-добро мнение, за да можете да се положите повече на него, отколкото на неуместни и ненужни някои отвори".

"Вярата в добродетелите на народа бе именно главната характеристика на либералите - отбелязва Симеон Радев в "Строителите на съвременна България". - Техните водители бяха се борили заедно с масата, черпили бяха кураж в нейната твърда воля, укрилявали бяха своя дух с нейния възторг и считаха за светотатство да се изкаже съмнение относително нейното съвършенство".

Намесата на Славейков решава окончателно съдбата на сената. След това се разисква въпросът за държавния съвет. "Когато се явиха прения по създаването на "държавен съвет", - пише Х. Златанов в юбилейния брой на Гражданин /стр. 932/ - помня, че няколко души представители във от Собранието запитахме дядо Славейкова да ни обясни по-подробно какво ще бъде това учреждение и какво ще работи? Знаете ли, - каза дядо Славейков - що е това? Слушали ли сте, че в Цариград султанът си има дембели? Ето такава "дембелхана" искат да има и у нас. Всички след това бяхме против." Събранието с голямо мнозинство, при поименно гласуване, отхвърля проекта за държавен съвет.

След като се отхвърля предложението за сенат и за държавен съвет, по общо съгласие се решава всички депутати да бъдат избирани от народа. Числото на депутатите се увеличава по един представител на 10 000 жители и от двата пола.

И именно болшинството от либералите приема най-демократичната в Европа, та дори бихме казали и най-демократичната в света конституция, осигуряваща на всеки гражданин всеобщо тайно изборително право без оглед на имотен и образователен ценз.

Какво значение има обстоятелството, че с последното българският народ всъщност става политическа нация, можем да

преценим с помощта на следното: тогава в Англия /250 години след буржоазната революция!/ само 13 % от цялото население има изборително право, в Съединените американски щати гласува само онзи, който плаща данък /работникът не плаща данък/; та даже и в първия етап на Френската буржоазна революция, когато се казва, че дори и по законодателен път не могат да се ограничават дадените още от рождението човешки права, се прави разлика между "активни" и "пасивни" граждани в зависимост от тяхната данъкоплатежност.

Ако и във Франция ограниченията в изборителните права възпрепятствуват осъществяването на идеите на Русо за народен суверенитет, то какво бихме могли да кажем за Унгария, обременена с феодални остатъци; страна, чиято управляваща върхушка отдавна вече няма никаква отговорност за народно-националното, а счита себе си за представител на нацията. В Унгария базиращата се на много висок имотен ценз и антидемократична изборителна система лишава от участие в изборите 93-95 % от населението, физическите работници от града и селото. По тази причина у нас народ не стана синоним на нация - нито в политическия живот, нито в езика.

Интересно би било да се проследи колко популярни са понятията народен представител и народно представителство в унгарската литература от четиридесетте години на миналото столетие. Няколко примера: "Идеите за всеобщо поемане на обществените тегоби, народното представителство и свободата на печата ... се радват на все по-голяма популярност" /Михай Вьорьшмарти/. "През 1846 г. се срещнах за пръв път с барон Йозеф Йотвъош, тогава той ми каза: ... другите партии нямат програма, а нашата е ясна и разбираема за всички. Състои се от пет думи: отговорно правителство, парламент от народни представители" /Мор Йокаи/. "За народни представители ... трябва хора, умеещи да говорят" /Янош Аран/. "Ние слагаме в ръцете на народните представители най-свещените интереси на отечеството и на самите себе" /Имре Мадач/. Тези чудесни понятия, родени по време на буржоазно-демократичната революция през втората половина на миналото столетие, вече напълно из-

чезват от унгарския език. От народен представител се стигна до представител в държавното събрание или парламента. Същевременно промяната е и понятна, тъй като в очите на работниците и селяните политиката само до преди четиридесет години се считаше по-скоро за "господарска дяволия" – преди четири десетилетия изборителни права имаше само 6,7 % от населението. Съдбините на страната – от името на народа – се ръководеха от класовия парламент на управляващата върхушка, а не от искания от милиони труженици "народен парламент". В ръцете на управляващите кръгове тогава парламентът е оръдие за потискане. Дори и най-добрите представители на тогавашния парламент са много далече от мисълта да позволят участието на милиони трудови хора. Например граф Шандор Кароли повтаряше думите на Йосиф II: "Всичко за народа, но нищо с народа". Неволно си припомням думите на Петко Р. Славейков: "Всичко, което се прави за народа без народа – не е праведно, не е законно".

Тези два цитата осветляват добре различния характер на развитието на българското и на унгарското общество.

Бележки

- I. Строфа от унгарския национален химн, написан от поета Ференц Кьолчеи /1790–1838/ през 1823 г.